

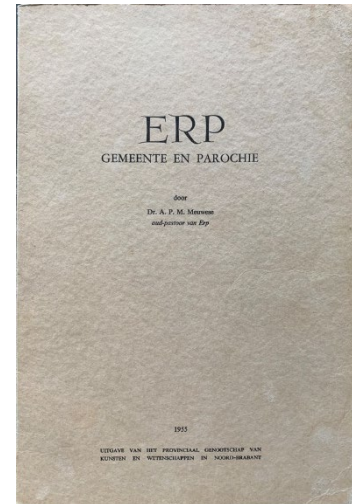
Moord en terechtstelling in Erp – 1617

Johan van der Elsen

Inleiding

In het boek 'Geschiedenis van Erp' uit 1955, geschreven door pastoor Meuwese, kwam ik op pagina's 63-64 een passage tegen waarin Meuwese schrijft over een tragisch voorval in 1617. In Erp wordt een zwangere vrouw verdrinken door de man die haar zwanger heeft gemaakt en niet met haar wilde trouwen. De dader werd gevangen genomen en kort daarna onthoofd en geradbraakt. De vorster van Erp heeft deze gebeurtenis in 1622 opgeschreven in zijn aantekeningenboekje.

Een dergelijke optekening is uniek. Radbraken was de zwaarste straf die een ter dood veroordeelde kon krijgen. Mijn interesse was dan ook direct gewekt. Wie waren het slachtoffer en dader? Wat is er precies gebeurd en waarom?

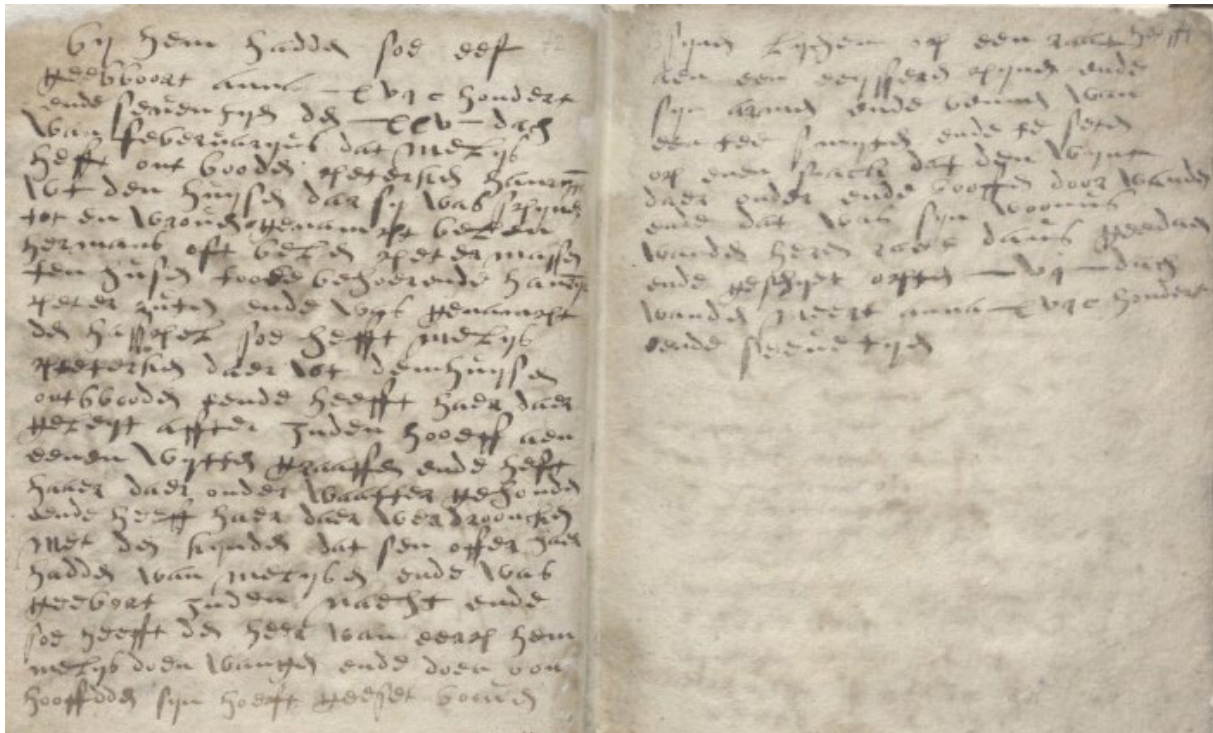
Verslag van de moord en executie

Om de interpretatie van Meuwese zelf te kunnen controleren heb ik de bron¹ geraadpleegd. Mijn interpretatie van de tekst:

Onlangs heeft in Erp een jongeman, genaamd Melijs Heijmen Geerlings, afkomstig van de Pals, en 23 of 24 jaar achter elkaar gewoond bij Hanrijck Peter Rutten bij de kerk, een kind verwekt bij Peterken dochter van Hanrijck Deckers afkomstig uit de Hoolstraat. Hij heeft haar voor de tweede keer 'bevrucht'. Omdat Melijs niet met haar wilde trouwen, heeft Peterken beslag doen leggen op Melijs zijn 'gelt of penningen' om hem tot een huwelijk te dwingen in verband met de kinderen die hij bij haar had verwekt.

Op 25 februari 1617 heeft Melijs, Peterken ontboden uit het huis van Hanrijck Peter Rutten, genaamd 'den Haspel', waar Peterken toen bezig was met spinnen bij een vrouw genaamd Belen Hermans of Belen Peter Massen. Melijs heeft haar achterin de tuin neergelegd aan een brede sloot en heeft haar daar onder water gehouden en verdrinken met het kind dat zij van Melijs meedroeg. Dit gebeurde 's nachts. Daarop heeft de heer van Erp (Jonker Walraven IV van Erp) Melijs gevangen laten nemen en onthoofd. Zijn hoofd werd op een ijzeren pin gezet boven zijn lichaam op een rad. Zijn armen en benen werden gebroken en met rad op een staak gezet zodat de wind daar onder en boven doorheen kon waaien. Dat was het vonnis uitgesproken vanaf het raadhuis van de heer en geschiedde op 6 maart 1617.

¹ Bron: [Erp 7687 – Dorpsbestuur Erp 1342-1814 – 40 keuren en breuken Erp, opgeschreven in 1622, pagina 42/43.](#)

Een gedeelte van de aantekeningen van de vorster

De Vorster van Erp

Het relaas werd opgetekend door Joris Gerit Joris. Hij was van 1610 tot 1631 de vorster van Erp. Naast een vorster had Erp ook vaak een ondervorster. Beide functies behoorden tot de lagere beamten van een gemeente. Ze moesten schout, schepenen en gezworenen bijstand verlenen. Dit betekende dat ze overtreders en misdadigers moesten opsporen, landlopers en bedelaars weren, en waken over de eigendommen van de Heer.

Ze hielden toezicht op de gemeentegrond, op wegen en jachtgebieden. Ze tekenden gerechtelijke stukken en aanmaningen en moesten allerlei afkondigingen verzorgen. Ook zagen zij erop toe dat loslopend vee niet op plaatsen kwam waar het niet thuis hoorde. Gebeurde dit wel, dan moest de ondervorster het vee afvoeren naar de schutskooi in het dorp en daar opsluiten. Tegen betaling kon de eigenaar zijn vee weer terughalen. Andere werkzaamheden waren het vegen van het raadshuis, het sluiten en ontsluiten ervan. Soms had de vorster een vrije woning waarin hij een cel voor gevangenen moest houden. De functies van vorster en ondervorster hadden dus elementen in zich van de beroepen van veldwachter, deurwaarder, gerechtsdienaar en -bode. Vanuit zijn functie als vorster moet hij het relaas hebben opgetekend.

Van Joris Gerit Joris is meer bekend. Zo schrijft hij in hetzelfde aantekeningenboekje een stukje over zichzelf. Hij beschrijft de buurtschappen in Erp waar hij heeft gewoond en ook bij wie hij heeft ingewoond.

Wie was Melis Heijmens Geerlings?

Volgens Meuwese was Melis Heijmen Geerlings 23 jaar oud. Deze aanname blijkt onjuist te zijn. De vorster schrijft in zijn aantekeningenboekje dat Melis 23 tot 24 jaar achterelkaar naast Henrick Peter Rutten bij de kerk heeft gewoond. Dat betekent dat hij er rond 1596 is gaan wonen. Melis had nog 2 broers, Jacob en Geerling. De familie was in woonachtig in de Pals (het Loeind) in Erp.

Hoe oud Melis Heijmens Geerlings werkelijk was, kunnen we afleiden uit de schepenprotocollen van Erp. Ik vond een akte² waaruit blijkt dat de vader van Melis, Heijmen Geerlings in 1589 of eerder overleden moet zijn. Heijmens kinderen zijn dus geboren vóór 1589. In dat document worden ze 'onmundijch' genoemd. Dat betekent dat ze nog niet de volwassen leeftijd hadden bereikt en er voogden aangesteld waren die voor hen moesten beslissen.

Als we de stamboom er bij pakken (ik heb eerdere generaties van deze familie ooit uitgezocht) dan moeten Melis en zijn broers rond 1570-1580 geboren zijn. Dat betekent dat Melis in 1617 tussen de 30 en 40 jaar oud moet zijn geweest.

Jan Heijmerick van Vaerlaer x Katherijn Frederick Andries Henrick Leunis [vander Buxbruggen]
kinderen:

- Heijmerick Jan Heijmerick van Vaerlaer x NN (±1460-1543)

kinderen:

- Jan Heijmen Jans
- Aert Heijmen Jans
- Hilleke Heijmen Jans x Peter Jacob Jan Delis
- Geerling Heijmen Jans x Hilleke Roef Willems (±1495-1565)

kinderen:

- Heijmen Geerling Heijmens (±1530-±1589)

kinderen:

- Geerling Heijmen Geerlings x Ercken Lonis Adriaen van der Heiden (±1570)

kinderen:

- Lonis Geerling Heijmens
- Jenneke Geerling Heijmens
- Lijntgen Geerling Heijmens
- Heijmen Geerling Heijmens

- **Melis Heijmen Geerlings (±1570-1617)**

- Merike, onwettig kind met Peterken Henrick Peters Deckers: (1611- ?)

- Jacob Heijmen Geerlings (±1570-1641)

- Anthonis Jacobs

- Roeff Geerling Heijmens x Maria Marcelissen van Uden (±1530-1606)

kinderen:

- Geerling Roef Geerlings
- Goort Roef Geerlings
- Jan Roef Geerlings
- Jacob Roef Geerlings x Elske Peter Aert Elsen

- Henrick Geerling Heijmens x Thoniske Welt Willems

kinderen:

- Huijbert Henrick Geerlings
- Willem Henrick Geerlings
- Heijlken Henrick Geerlings

- Jan Geerling Heijmens

² [RA31 Erp f3v 1589](#) - Roeff Geerlijcx en Jan Geerlijcx als wittighe tutueren en momboiren der onmundijgher kijnderen Heijmen Geerlijcx met vonnis der scepenen dair over gestelt hebben wittelijck en erfelijck vercoft en opgedragen etc.

Twee maanden voor de moord

In een Erpse akte³ van januari 1617 - 2 maanden voor de moord - wordt Melis Heijmen Geerlings genoemd, samen met zijn broers Geerling en Jacob. Melis verkoopt voor 450 gulden aan zijn broers alle goederen die hem toebedeeld zijn geweest na het overlijden van hun ouders, te weten, een hofstad in de Pals en percelen akkerland, weiland en hooibeemden elders in de parochie van Erp. Het gaat hier om een verdeling van de erfgoederen tussen de broers waarbij Geerling en Jacob, Melis uitkopen voor 450 gulden. Daarbij staat expliciet vermeld dat onderdeel van de overeenkomst is dat het 'natuerlijcke' kind dat Melis verwekt had bij Peterken Henrick Peters, door broers Geerling en Jacob zal worden onderhouden totdat het haar brood zelfstandig kan verdienen, zoals hun moeder in haar testament had gewenst. Kennelijk had Melis al eerder een kind verwekt bij Peterken zonder gehuwd te zijn! De vorster benoemt dit feit in zijn aantekening. Een 'natuurlijk' kind is een kind van ouders die niet gehuwd zijn. Een bastaardkind.

Wijlen Leo Adriaenssen⁴ schreef over bastaardkinderen het volgende: *'De meest simpele bastaarden waren kinderen van twee ongetrouwde, niet aan elkaar verwante mensen. Bijna altijd liet de man de vrouw met haar kind zitten. De vrouw begon dan een zogenaamde vaderschapsactie. Haar waarde op de huwelijksmarkt was door haar ontmaagding gedaald en daarom eiste zij een vergoeding of eerbetering. Ook bij een miskraam of als de zuigeling jong stierf verlangde zij een vergoeding van de defloratie. De ongetrouwde moeder eiste voorts vergoeding van de kraamkosten en dat de vader zijn kind aannam en opvoedde.'*

Verder is in de akte vastgelegd dat als Melis ziek mocht worden hij door zijn broers in huis moet worden genomen, maar dat de kosten wel voor zijn eigen rekening zullen zijn. Zal Melis geld nodig hebben gehad om Peterken te betalen? Het lijkt erop dat Peterken in 1^e instantie getracht heeft om Melis tot dwingen tot een huwelijk.

Aan de kantlijn van dezelfde akte is op 16 juni 1617, 3 maanden na de executie, bijgeschreven:

'Dese obligatie is gedoijt en gequeten en voldae soe veell aengaet de geloefte van iiii c gulden welke de selve Gerlijcx en Jacop hebben voldae aen den heere van Erp en Veghel als verbintenis. Item met vers.... ge.... sijnde in de geloefte van den onderhout van den kijnt die blijft in haer geheel. Actum den xvi-den dach junij anno xvi en seventhijen. Ick Aert Hermens, scepen 't dorps van Erp, dit is J... van nota, dit blijft ongedoijt en in sijn geheel'.

De goederen van Melis zijn na zijn executie blijkbaar geconfisceerd, onder andere ook de obligatie van 450 gulden. De heer van Erp en Veghel, niet als privé persoon natuurlijk, maar als gerechtelijk functionaris, heeft de obligatie laten uitbetalen door Melis' broers. Expliciet wordt vermeld dat de bepaling over het opvoeden van Melis' natuurlijke dochter gewoon blijft gelden.

De heer van Erp was jonker Walraven IV van Erp. In 1566 had koning Philips II de heerlijkheid Erp en Veghel verpand aan jonker Walraven I van Erp. De familie woonde

³ ERP RA 33 pagina 411/412 én 291/292 02-01-1617/03-01-1617

⁴ Leo Adriaenssen – [notitie 'Verboden vruchten'](#)

op slot Frisselsteijn. De heer van Erp beschikte over de hoge, middelbare en lage justitie. Zodoende was hij gerechtigd om Melis gevangen te nemen en te veroordelen. De heerlijkheid bleef tot 1642 aan de familie Van Erp.

Plaats delict

Melis zelf was afkomstig van de Pals in het Looijeind in Erp. Peterken van de Hoolstraat in Erp. Die 25ste februari was Peterken in het huis van Hanrijck Peter Rutten bezig met spinwerk samen met Belen Peter Massen. Dit kan geweest zijn Sybilla (Beel) dochter van Peter Maessen van Dael. Het huis had de naam 'Den Haspel'.

In het rechterlijk archief van Erp vond ik 3 keer een vermelding van 'Den Haspel':

- 1593⁵ : Marten Adriaens van Bruegel betaalt ieder jaar 25 gulden aan Goort Willems ter causie van een gekocht huisje 'den Haspel'.
- 1606⁶ : Adriaen Marten Adriaens van Bruegel is ten deel gevallen schuur met land 'den Haspel'. Belenders zijn zijn moeder Heijlken Matheus en meester Jans van Eertwijck, de gemeenteweg en kinderen van Jan Henrix.
- 1621⁷ : Adriaen Marten Adriaens van Bruegel mangelt huis, hofstad en erf in de Pentel genaamd 'den Haspel' aan Adriaen Jan Dijerx van Schijndel, tegen onroerende goederen in 'den Hoeck' nadat moeder Heijlken Jan Matheus, weduwe Marten Adriaens van Bruegel overleden was.

Het huisje 'Den Haspel' was eigendom van Adriaen Marten Adriaens van Bruegel. Echter moet het al jaren verhuurd zijn geweest aan Hanrijck Peter Rutten. Zo ook in 1617. Volgens de akte uit 1621 lag het huisje in de Pentel. Achter het huis moet een brede sloot '*wytten graeff*' zijn geweest. Kan dit de Visgraeff in het Looeind in Erp zijn geweest?

De naam 'Den Haspel' moet haast wel afkomstig zijn van een haspel of spintol zoals in die tijd gebruikt werden bij het spinnen van wol of vlas. Dat past wel bij het gegeven dat die bewuste avond Peterken in 'Den Haspel' aan het spinnen is geweest.

In bovenstaande prent⁸ zien we een vrouw in Franse landelijke kleding zoals die gedragen werd rond 1625. Ze heeft een spinrokken in haar linkerhand met daarop bevestigd vlas of wol en een haspel of spintol in haar rechterhand.

⁵ Erp RA 31-f157 16-04-1593

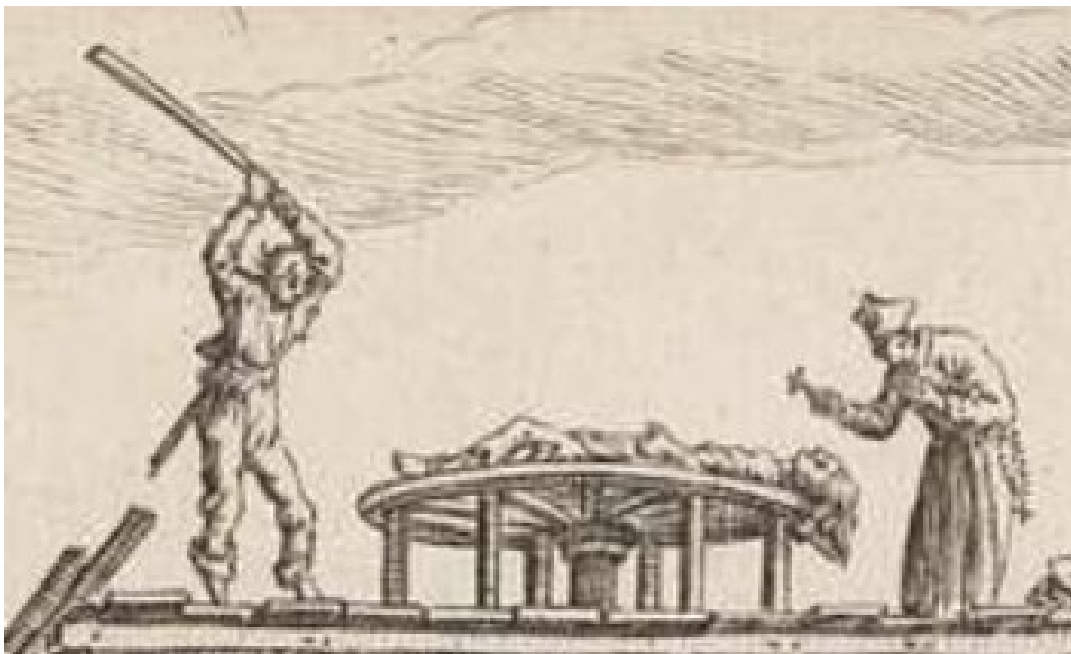
⁶ Erp RA 32-f128 14-03-1606

⁷ Erp RA 33 f751 25-10-1621

⁸ Prentmaker Israël Henriët naar ontwerp van Jacques Callot, gemaakt tussen 1630-1661

De executie

Radbraken of breken op een rad was een middeleeuwse manier om de doodstraf te voltrekken. De straf gold als bijzonder oneervol en was bedoeld voor de allerswaarste misdadigers. Radbraken was een verschrikkelijke straf. De veroordeelde werd letterlijk 'gebroken'. De veroordeelde werd op een houten wiel (rad) gebonden. Met een ijzeren staaf werd vervolgens op de ledematen geslagen totdat alle botten hierin versplinterd waren. Als alle ledematen kapot geslagen waren, kon een genadeslag op de hartstreek worden gegeven, waardoor de veroordeelde stierf. Dit was doorgaans de negende slag. De genadeslag volgde lang niet altijd. Meestal werd de veroordeelde onthoofd ná het radbraken of soms vóór het radbraken. Gewoonlijk werd het stoffelijk overschot na de terechtstelling met rad en al op een hoge staak aan de rand van het rechtsgebied op het galgenveld 'tentoongesteld' als waarschuwing aan een ieder die eventueel kwaad in de zin had. Nog in de achttiende eeuw werd het radbraken uitgevoerd in de Nederlandse Republiek. Het radbraken heeft ook uitdrukkingen als "opgroeien voor galg en rad" en "ik ben geradbraakt" opgeleverd.

Afgaande op de aantekeningen van de vorster werd Melis vóór het radbraken onthoofd. *'soe heeft den heer van Eerrp hem Melijs doen vangen ende doen oonhooffdden'*,

Het hoofd werd op een ijzeren pin gezet boven het lichaam op een rad. *'sijn hoeft geeset boeven sijnen lijchem op een raat, hoofft aen een eijsseren pijnen'*,

Daarna werden zijn armen en benen kapotgeslagen, *'ende sijn armen ende bennen wan een tee smijten'*

Het lichaam werd geplaatst op rad op een staak zodanig dat de wind er onder en boven doorheen kon waaien. *'ende te seten op enen stack dat den wijnt daer onder ende booffen door wanden'*

De executie werd naar alle waarschijnlijkheid uitgevoerd op de heide op de grensscheiding van Lieshout, Veghel en Erp, bij Keldonk. De plaats heet nu nog 'het gerecht'. Ze dankt haar naam aan de galg die er vanaf de late middeleeuwen stond.

De galg stond op een heuveltje, een oude grafheuvel uit de prehistorie. Ze werd in 1965 ontdekt.

Een uitsnede van een zeventiende-eeuwse manuscriptkaart met daarop Erp, Boerdonk en Boekel⁹ en bijgeschreven: 'het gericht van Erp' met twee galgen ingetekend.

Het 1^e kind van Melis en Peterken

Een Erpse akte¹⁰ uit 1641 is erg interessant omdat hierin het 1^e onwettige kind van Melis Heijmen Geerlings en Peterken genoemd wordt, nl. Merijken! Anthonis, zoon van Jacop Heijmens verklaart voor de schepenen van Erp dat zijn net gestorven vader *'heeft gemaeck Merijken sijne nichte, natuerlicke dochtere Melis Heijmens, dertich jaeren out ende mundich sijnde'* een obligatie van 100 gulden op Hilleken, weduwe Rut Jan Rutten en haar zoon Peter Rutten. Op dezelfde dag hebben de kinderen van de andere oom, Geerling Heijmens, 50 gulden aan Meriken overgedragen, die Geerling haar had nagelaten. In 1641 was Meriken 30 jaar oud. Dat betekent dat zij rond 1611 geboren moet zijn en dat zij ten tijde van de moord 6 jaar oud is geweest. Een andere akte¹¹ uit 1637 gaat over de erfdeling van de kinderen en erfgenamen van Handerick Peter Deckers en Margriet zijn huisvrouw. Meriken, hun kleinkind, wordt in deze erfdeling niet genoemd.

Met dank aan Anton Schuttelaars van het BHIC voor zijn interpretaties en adviezen.

⁹Bron: kaartnr. 1752 uit: [343 Collectie kaarten en tekeningen van het Rijksarchief in NB, ca. 1500 - ca. 2000](#)

¹⁰ Erp RA36 pagina 526/527 28-10-1641

¹¹ RA 36 Erp f65-74 20-10-1637